

TOG' VA TOG'OLDI HUDUDLARIDAGI YAQIN BO'IGAN HUDUDLARDA QISHLOQ XO'JALIGI YERLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH VA TASHKIL ETISH

Davlatov Abdullajon

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada tog' va tog'oldi hududlarida qishloq xo'jaligini rivojlantirish imkoniyatlari hamda bu hududlarda qishloq xo'jaligi yerlaridan samarali foydalanish yo'nalishlari borasida fikrlar bayon etilgan.

Abstract: This article describes the possibilities of agricultural development in mountain and sub-mountain regions and directions of effective use of agricultural land in these regions.

Аннотация: В данной статье описаны возможности развития сельского хозяйства в горных и предгорных районах и направления эффективного использования земель сельскохозяйственного назначения в этих регионах.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, ekologik, infratuzilma, noan'anaviy usul, koeffitsient, resurs, tendetsiya, kompleks.

Key words: agriculture, ecological, infrastructure, unconventional method, coefficient, resource, tendency, complex.

Ключевые слова: сельское хозяйство, экология, инфраструктура, нетрадиционный метод, коэффициент, ресурс, тенденция, комплекс.

KIRISH

Bugungi kunda tog' va tog'oldi hududlari umumiy yer maydoni respublika jami yerlariga nisbatan ulushi (2018 yil 1-yanvar holatiga ko'ra) 43,6%,

tog' va tog'oldi hududlari qishloq xo'jaligi yer turlari jami 55,3%, tashkil etadi. Kirish. Bugungi kunda tog' va tog'oldi hududlari umumiy yer maydoni respublika jami yerlariga nisbatan ulushi (2018 yil 1-yanvar holatiga ko'ra) 43,6%, tog' va tog'oldi hududlari qishloq xo'jaligi yer turlari jami 55,3%, tashkil etadi. qishloq xo'jalik mahsulotlarining ekologikligi hamda zamonaviy infratuzilma tizimini yaratish tog' va tog'oldi hududlari uchun ham muhim muammodir. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tog' va tog'oldi tabiatini o'rganishda tizimli yondashuvga, tog'-kon sanoatini barpo etishda tabiiy sharoitlarning o'zgarish xususiyatlariga, tabiiy geografik jarayonlarni o'rganishda muhandis geomorfologik jihatlarga, antropogen jarayonlarni aerokosmik fotosuratlar asosida o'rganish masalalariga, tog' va tog'oldi tabiatidan foydalanishning tabiiy va iqtisodiy tamoyillariga hamda ekologik va geoekologik jihatdan baholash va bashorat qilishga qaratilgan. Shuningdek, taqdiqot ishlarida ko'proq aniq bir tabiiy komponent, ma'lum bir jarayon va hodisalar hamda inson ta'siri natijasida vujudga kelgan oqibatlarga

ko'proq e'tibor qaratilgan. O'zbekiston hududini orografiyasi uchun tadbiquan tog'larni quyidagicha ta'riflagan: past tog'lar - 350-400 m dan 1000-1200 m gacha, o'rtacha tog'lar - 1000 m dan 2500-3000 m gacha, baland tog'lar 3000 m dan ortiq. Bizning fikrimizcha, tog'lar 4 guruhga ajratilsa o'rinli bo'ladi ya'ni daryo vodiylariga ajratiladi. Tog' va tog'oldi hududlarida qishloq xo'jaligini rivojlantirishda

daryo vodiylarininig ham o'rni bor. Sababi, daryo vodiylaridan suv yo'llarini, yuk tashish yo'llarini, shiyponlarni va h.z larni o'tkazishi imkoni mavjud. Tog' va tog'oldi hududlarida qishloq xo'jaligining rivojlanishiga balandlik, qiyalik, issiqlik va namlikning balandliklar bo'yicha o'zgarishi kata ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot ob'yekti tog' va tog'oldi hududlarida qishloq xo'jaligi yerlaridan samarali foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari va yo'nalishlari hisoblanadi. Aholi iste'moli uchun zarur bo'lgan oziq - ovqat turlari va ularning miqdorini oshirish orqali hozirgi kunda ortib borayotgan extiyojlarni qondirishga erishish mumkin. Bu natijaga erishish uchun qishloq xo'jaligi yerlarida mahsulotlar yetishtirishning an'anaviy usullari bilan birgalikda noan'anaviy usullarini ham qidirib topish va ulardan samarali foydalanish zarur. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini hajmini orttirish turli yo'llar bilan olib boriladi. Noan'anaviy hisoblangan hamda hozirgi kunda yetarlicha e'tibor berilmayotgan tog' va tog'oldi hududlarida qishloq xo'jaligi yerlaridan samarali foydalanish masalasi bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Tahlil va natijalar. Ma'muriy jihatdan tog'li hududlar Surxondaryo, Qashqadaryo, Samarqand, Jizzax, Toshkent, Namangan, Farg'ona, Navoiy viloyatlarda bor. Lekin ularning barchasini tog'li hududlar deb bo'lmaydi. Sababi, "tog'lilik" koeffitsienti, ya'ni tog'lar egallagan maydonining viloyatning umumiy maydoniga nisbati orqali aniqlash to'g'riroqdir. Agar koeffitsient 0,50 dan ko'p bo'lsa, bu hududni "tog'li", agar bu ko'rsatkich 1,00 ga teng bo'lsa ushbu hududni "to'la - to'kis tog'li" ekanligini bildiradi. Respublikamizda 30 ga yaqin qishloq tumanlari tog'li hududlar tarkibiga kiritilgan. Ular, Surxondaryoning Boysun, Uzun, Sariosiyo, Oltinsoy; Qashqadaryoning Kitob, Shahrisabz, Yakkabog', Kosonsoy; Farg'onaning So'h; Samarqand viloyatining Urgut, Qo'shrabot; Navoiy viloyatining Nurota; Toshkent viloyatining Parkent, Bo'stonliq, Ohangaron kabi tumanlaridir. Qishloq tumani "tog'li" bo'lishi mumkin lekin butun viloyat maydonini bunday baholash uchun tog' landshaftlaridan tashkil topgan hududlar viloyatning asosiy qismini egallagan bo'lishi lozim Respublikaning boshqa hududlariga nisbatan turistik zonasi bilan ajralib turuvchi hududlardan biri Bo'stonliq tumani hisoblanadi. Tumanning umumiy maydoni 4,93 ming km² (2000 yil). Tog'oldi va tog' etaklarining balandligi 600-800 metr. Eng baland nuqtasi 4291 metr (Beshtor tog'i). Tuman umumiy yer fondi 479,3 ming ga, shu jumladan sug'oriladigan yerlar 14,9 ming ga. Qishloq xo'jaligi

korxonalar va tashkilotlari yerlari umumiy maydoni 140,6 ming ga, shundan ekinzorlar 11,9 ming ga (shu jumladan sug'oriladigan 6,1 ming ga), bog' va tokzorlar 7 ming ga, pichanzorlar va yaylovlar 64,6 ming ga. Jami tomorqa yerlar, bog'dorchilik, sabzavotchilik uyushmalarining yerlari 2,5 ming ga (shu jumladan sug'oriladigani 2 ming ga). O'rmonzor maydoni 28 ming ga ni tashkil etadi. Qishloq xo'jaligining asosiy tarmoqlari - sut-go'sht chorvachiligi, sabzavotchilik, bog'dorchilik, tokchilik, pillachilik va boshqalar. Tuman tog' va tog'oldi hududlari nafaqat yer fondiga va tabiiy iqlim sharoiti bilan birga salmoqli qishloq xo'jaligi yerlariga ham ega. Hozirgi kunda tog' va tog'oldi hududlari yer resurslaridan qishloq xo'jaligi tarmoqlaridan foydalanilayotgan bo'lsa ham, ulardan tizimli foydalanish, ishlab chiqarishni kompleks tashkil etish, sug'orma dehqonchilikni rivojlantirish, cheklangan tabiiy resurslar sharoitida qishloq xo'jaligi ekinlaridan doimiy tarzda yuqori samaradorlikka erishish orqali intensiv qishloq xo'jaligini rivojlantirish masalalarini chuqur tadqiq qilish talabi saqlanib qolmoqda. Tuman tog' va tog'oldi hududlari jami aholi soni 2010 yilda 149,2 ming kishi, shundan shahar aholisi salmog'i 84,7 ming kishini, qishloq aholisi 64,5 ming kishini tashkil etgan bo'lsa, 2021 yilga kelib tog' va tog'oldi jami aholisi 171,1 ming kishini tashkil etgan bo'lsa shundan, shahar aholisi 96,8 ming kishi, qishloq aholisi 74,4 ming kishiga yetgan. Keltirilgan ma'lumotlarga asosan tog' va tog'oldi aholisi soni yildan yilga ko'payishi, shuningdek, shahar aholisiga nisbatan qishloq aholisining kamayish tendensiyasini kuzatishimiz mumkin. Aholisi sonining kamayib borishi tog' va tog'oldi hududlarida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish tizimining yaxshi emasligi, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning hozirgi bosqichida, istiqboldagi talabni ham hisobga olgan ravishda qishloq xo'jaligini intensiv rivojlantirish usullarini joriy etishni talab qiladi. Tuman aholisi qishloq xo'jaligining sut-go'sht mahsulotlari, baliqchilik, bog'dorchilik, pillachilik, sabzavotchilik, tokchilik va b. tarmoqlari bilan shug'ullanadi. Tuman tog' va tog'oldi hududlarida 2010-2020 yillarda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishning o'sish sur'atlarini to'liq dinamikada o'zgarishini kuzatishimiz mumkin. Bu ko'rsatkichni faqat yuqoriga o'sishini kuzatish uchun, tuman tog' va tog'oldi qishloq xo'jaligini tabiiy faktorlaridan foydalanib, ularning inson xo'jalik faoliyati uchun qulay jihatlari va yo'nalishlarini har tomonlama saqlab qolish choralari ko'rish lozim. Tog' va tog'oldi hududlarining qishloq xo'jaligi yerlaridan samarali foydalanish nafaqat tuman aholisi uchun zarur, balki mamlakatning tashqi savdo siyosatini rivojlantirishda ham muhim o'rin egallaydi.

Xulosa: Tog' va tog'oldi hududlarida xo'jalikning eng muhim tarmog'i hisoblangan qishloq xo'jaligi tog' tabiatidan foydalanishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tog' va tog'oldi qishloq xo'jaligi yerlaridan samarali foydalanishni tashkil etish obikor tekislik va cho'l zonalariga nisbatan

keskin farq qiladi. Ilmiy tadqiqot muassasalarining fikriga ko'ra, tog' va tog'oldi hududlarida qishloq xo'jaligini rivojlantirishning hozirgi darajasi mavjud imkoniyatlarga nisbatan ancha past, uni intensivlashtirish va yerlarni o'zlashtirish asosida uning hajmini 3-4 marta ko'paytirish imkoni mavjud ekan.

Respublika tog' va tog'oldi hududlarida qishloq xo'jaligi yerlaridan samarali foydalanishga erishish uchun quyidagi yo'nalishlarga ham alohida e'tibor berish lozim:

- tog' va tog'oldi tabiiy sharoit komplekslari va resurslaridan samarali foydalanish orqali mehnat resurslari bandligini oshirish;
- sug'orish va melioratsiya ishlarini faqat obikor yerlarda emas balki, tog' va tog'oldi hududlarida ham amalga oshirish;
- qishloq xo'jaligi sohasida mahalliy kadrlar tayyorlash;
- tog' va tog'oldi hududlarida chorvachilikni rivojlantirish. Sababi, bu hududlarda chorvachilikning rivojlanishi qishloq xo'jaligi uchun yaroqsiz yerlardan unumli foydalanish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-iyundagi "Qishloq xo'jaligida yer va suv resurslaridan samarali foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 5742-son farmoni.
2. Абдуллаев Х.А. Ўзбекистон тупроқлари. Тошкент, 1973.
3. Abdullayev S.A., Nomozov Q.X. Tuproq melioratsiyasi. Toshkent, 2011.
4. Boboxo'jayev I., Uzoqov P., Xoliqulov Sh. Tuproqshunoslik. Toshkent. 2011.
5. Ziyomuxammedov A.E. Tuproq organik moddasi va unumdorligi. Toshkent, "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi", 2008.